

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
Pedagogická fakulta

ŠÁRKA CHROBÁKOVÁ

Vychovatelství

Kombinované studium

VLIV VÝTVARNÉ VÝCHOVY NA VÝVOJ BATOLETE

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: Doc., PhDr. I. Plevová, PhD.

OLMOUC 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila pouze pramenů a literatury v práci uvedených.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Děkuji Doc., PhDr. I. Plevové, PhD. za její podněty a rady, které mi jako vedoucí mé bakalářské práce poskytovala při jejím zpracování.

Děkuji rodičům a dětem z BC Vodníček, kteří byli inspirací a zdrojem podnětů pro tuto práci.

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Arteterapie a artefiletika.....	8
2.1 Definování pojmu arteterapie, rozdělení a cíle	8
2.2 Arteterapie a dětská kresba	10
Význam barev pro děti	12
2.3 Definování pojmu artefiletika	13
3. Psychologická charakteristika batolat.....	15
3.1 Poznávací procesy	15
Vnímání	15
Myšlení a řeč	16
Paměť a představivost	18
3.2 Emoční a sociální vývoj batolat.....	18
4. Děti a umění	20
5. Praktické zkušenosti z lekcí určených pro batolata.....	23
5.1 Úvodní část hodiny - přivítání.....	23
5.2 Motivace – pohádkový příběh.....	24
5.3 Pohybové hry	24
5.4 Překážková dráha	25
5.5 Výtvarná výchova	26
5.6 Závěrečná část hodiny – zhodnocení a rozloučení.....	26
6. Výtvarná výchova s dětmi v batolecím období.....	27
6.1 Pomůcky pro výtvarnou výchovu	27
6.2 Koláže, lepení.....	29
6.3 Modelování	30
6.4 Podmínky pro výtvarnou činnost	30
7. Příklady z praxe.....	32
7.1 Úvodní hodina pro nové klienty (děti ve věku 12 až 18 měsíců).....	32
7.2 Malování chodníkovými křídami (děti ve věku 12 – 18 měsíců)	32
7.3 Téma voda a malování vody zapíjením barev (děti ve věku 2 až 3 roky) ...	33
7.4 Téma ostrov v moři - práce se slaným těstem (děti ve věku 2 až 3 roky)....	34
Závěr	36
Resumé.....	38
Anotace	39

Literatura.....	40
Příloha	41

1. Úvod

Víc jak pět let pracuji s dětmi od narození do 5 let věku. Pracuji jako plavecká instruktorka a kromě toho vytvářím kombinované programy pro děti a jejich rodiče. V rámci těchto programů se děti setkávají s pohádkami, písničkami, říkankami, cvičí a hlavně malují a tvoří.

V průběhu praxe jsem vypožadovala, že právě výtvarné činnosti jsou pro děti tím nejlákavějším, vzbuzuje největší nadšení. Je to činnost, které dokáží věnovat nejdelší čas. Možností, proč tomu tak je, se nabízí hned několik: děti se seznamují s něčím novým lákavým, k výtvarné činnosti téměř nepotřebují rodiče, mohou prosazovat své vlastní já (já sám, já sama). Není zde nutná spolupráce s ostatními dětmi, mohou se zamazat, nikdo je neomezuje apod..

Každé z dětí prožívá jednotlivé činnosti svým způsobem. Někdo si rád povídá. Někdo spíše pozoruje. Některé děti vydrží sledovat i relativně dlouhou pohádku, pro někoho je chvíle sezení téměř nadlidský výkon. Někdo je odvážný a nebojí se nových věcí, jiný je zase bázlivý a dlouho váhá, než se pustí do něčeho nového. Někdo bez váhání respektuje pokyny a velmi pečlivě pracuje. Někdo hledá jiné cesty a jiné možnosti. A někdo jde zásadně proti proudu. Někdo je klidný a rozvážený. Jiný hned vybuchne, když není zrovna po jeho. Už u takto malých dětí lze pozorovat velmi širokou škálu charakterů a vlastností.

Cílem této práce je zamyšlení nad otázkou jak výtvarná výchova může ovlivnit vývoj batolat. Zaměřím se tedy jednak na psychologický vývoj batolata, zejména pak na poznávací procesy. V tomto období děti poznávají hlouběji svět kolem sebe, zdokonalují řeč, poznávají sami sebe, navazují kontakty s dalšími lidmi v rámci sociálních vztahů, atd.

Vlivem výtvarného projevu na osobnost člověka se zabývají obory jako je arteterapie a artefiletika. Chtěla bych se také zabývat možnostmi využití prvků arteterapie, případně artefiletiky pro výtvarnou práci s batolaty.

Práce je členěna do šesti kapitol. V první kapitole se zabývám arteterapií a artefiletikou. Druhá kapitola obsahuje psychologickou charakteristiku batolat. Třetí kapitolu jsem věnovala tomu, jak děti vnímají a prožívají umění. Ve čtvrté kapitole popisují průběh hodiny určené pro batolata a jejich rodiče. Pátá kapitola je zaměřena

na výtvarnou výchovu batolat, využití různých pomůcek, materiálů apod. V šesté kapitole uvádím několik konkrétních příkladů práce s batolaty.

2. Arteterapie a artefiletika

2.1 Definování pojmu arteterapie, rozdělení a cíle

Arteterapie je léčba uměním (hudbou, literaturou, divadlem, výtvarným uměním apod.), vezmeme-li to v tom nejširším slova smyslu. Obvykle je však arteterapie chápána spíše jako léčba výtvarným uměním.

Existuje více způsobů definování arteterapie. Například psychoterapeut Hilarion Petzold definoval v roce 1990 Arteterapii jako teoreticky usměrněné působení na člověka jako celek v jeho fyzických i psychických danostech, v jeho uvědomělých i neuvědomělých snaženích, sociálních a ekologických vazbách, plánované ovlivňování postojů a chování pomocí umění a z umění odvozenými technikami, s cílem léčby, nebo zmírnění nemoci a integrování, nebo obohacení osobnosti (Šicková – Fabrici, 2002).

K novějším definicím patří například definice Tessy Dalleyové z roku 1986, která o arteterapii hovoří jako o využití umění a dalších vizuálních mediích při terapeutických sezeních. Tato aktivita zahrnuje velmi různorodé formy, jako je čmáranice malého dítěte, modelování mentálně postiženého muže, malbu depresivní ženy atd..

Šicková – Fabrici také uvádí, že Sophia Kellyová (The American Art Therapy Association, 1998) chápe arteterapii jako nerušivý terapeutický proces vhodný pro dospělé a děti, kteří se vyrovnávají s emocionálními problémy s traumatem z dětství, případně hledají možnost duševního a osobního růstu.

Z uvedeného by se mohlo zdát, že není významnějšího rozdílu mezi dobře vedenou výtvarnou výchovou a arteterapií. Arteterapie je však cílená a vedená profesionálním arteterapeutem, který celý proces řídí a usměrňuje. Arteterapie se zaměřuje na proces tvorby, nikoliv na výsledek výtvarné činnosti. Arteterapie také pracuje se sekundárními handicap, snaží upravit individuální prožitky znevýhodněných klientů.

Arteterapie se využívá k léčbě jedinců s vývojovým, tělesným, mentálním či sociálním postižením. Uplatňuje se například v nemocnicích a psychiatrických pracovištích, ale také ve výchovných a vzdělávacích zařízeních, ve forezních institucích, v domovech důchodců. (Šicková – Fabrici, 2002).

Arteterapie pacientům umožňuje uvědomit si a vyjádřit vlastní pocity. V průběhu arteterapeutického působení dochází k propojení vědomých a nevědomých pocitů, což napomáhá při terapeutickém procesu. Například emočně labilním pacientům umožní snadnější a šetrnější vyjádření, než je verbální projev. (Landischová, 2007)

Arteterapie využívá různé techniky, například: volné čmárání tužkou, kresba prstem namočeným v barvě, koláže z výstřížků či přírodních materiálů, modelování, interakční kresba ve dvojici (komunikace pastelkou na společném papíře), malování společného domu či modelování společného města (skupinka dětí) (Caseová, 1995)

Individuální arteterapie. Individuální arteterapie se využívá zejména pro klienty, kteří nemohou pracovat ve skupině (jsou agresivní, mají psychotické projevy), nebo pro hyperaktivní či anxiózní děti. V tomto individuálním procesu pak dochází k navázání úzkého kontaktu a díky tomu k intenzivním emocionálním prožitkům.

Skupinová arteterapie. V rámci skupinové arteterapie probíhá sociální učení rychleji a intenzivněji. Lidé s podobnými problémy se mohou vzájemně podpořit či inspirovat. Pro arteterapeuta znamená skupinová arteterapie větší nároky na přípravu, organizaci, obratnost v řešení vzniklých situací.

Rodinná arteterapie. Rodinná arteterapie má význam nejen při řešení rodinných problémů (neúplné rodiny, porozvodové problémy), ale slouží jako významná diagnostická metoda. Dokáže rozkrýt, i to co je zejména pro děti, slovy velmi těžko vyjádřitelné. Rodina je specifický druh homogenní skupiny. Dojde-li k pozměnění osobnosti jednoho člena, je touto změnou ovlivněná celá rodina. V některých případech se dokonce stane, že arteterapeut najde více patologických projevů u členů rodiny, než u schizofrenního pacienta. Cílem rodinné arteterapie je jednak zlepšení komunikace uvnitř rodiny, prohloubení spolupráce při řešení konfliktů, v sebeidentifikaci jednotlivých členů a poskytuje také možnost spontánního vyjádření emocí. (Šicková – Fabrici, 2002).

Dále je možné arteterapie rozdělit na receptivní a produktivní. **Receptivní arteterapie** se zaměřuje na vnímání určitého uměleckého díla. Pro vnímání uměleckého díla potřebujeme empatii, do umění promítáme vlastní pocity. **Produktivní arteterapie** se naopak zaměřuje na tvorbu (kresba, malba, modelování) (Landischová, 2007).

Individuální cíle. Rozvoj osobnosti, fantazie, poznávání vlastních možností, uspořádání zážitků a emocí, uvolnění, sebeprožívání, sebevnímání a náležité sebehodnocení.

Sociální cíle. Navázání kontaktů, zapojení do skupiny, vnímání a přijetí jiných lidí, komunikace, pochopení vztahů, společné řešení problémů, vytváření sociální podpory. (Šicková – Fabrici, 2002).

2.2 Arteterapie a dětská kresba

Děti na rozdíl od dospělých kreslí spontánně. Kresba je pro dítě stejně přirozená jako pohyb či řeč. Má-li jakékoliv dítě vhodnou plochu a vhodný nástroj, zanechá stopu či znaky. Děti kreslí téměř na cokoliv (kreslí do písku prstem nebo klacíkem a kreslí dokonce i do jídla), neuvažují o tom, jestli se jedná o trvalý záznam či nikoliv. (Caseová, 1995)

Arteterapie se využívá zejména u dětí, které mají problémy se zvládnutím školních povinností, mají potíže s pozorností, vykazují problémové či dokonce delikventní chování, mají emocionální problémy. Vhodná je také pro, děti s nějakým postižením (mentálním, tělesným, smyslovým atd.) (Šicková – Fabrici, 2002).

Kresba vypovídá o psychomotorických schopnostech, povahových rysech, intelektu, ale i o případných poruchách osobnosti. Dospělí zpravidla sami spontánně nekreslí. Pro děti je kresba naopak zcela přirozená a navíc vyhledávaná činnost. (Šicková – Fabrici, 2002).

Děti ve svém pojetí zobrazují objekty z různých stran, z různých pohledů, v kresbě nevyužívají perspektivu. Tento styl dětské kresby se odborně nazývá kubismus. Některé umělecké směry například dadaismus, kubismus či surrealismus využívali právě tento dětský pohled při znázorňování.

Děti kreslí věci kolem sebe ne tak, jak je právě vidí, ale tak, jak je znají či vnímají. Díky tomu mohou dětské kresby působit nereálně či deformovaně. Děti kreslí to, co je pro ně důležité. Tuto skutečnost arteterapie využívá (Šicková – Fabrici, 2002).

Vývojová stadia dětské kresby

1. Děti do 1 roku. Toto období bychom mohli nazvat obdobím skvrn. Umožníme-li takto malým dětem malovat, radostně pokryjí papír směsicí různých skvrn – zanechávají takzvané barevné stopy.

2. Děti kolem 1 roku se nacházejí v období čmáranic. Kreslí všemi možnými směry, aniž by nadzvedli tužku od papíru. Když jsou děti šťastné, pokryjí celý papír silnými čárami. Děti, které jsou nevyrovnané, vydrží kreslit poměrně krátce.
3. Děti kolem dvou let. Pro tento věk je charakteristické čmárání. Dítě už má při kresbě určitý záměr, který ovšem v průběhu kreslení může změnit. Celé dílo pak může završit nějaký (mnohdy i velmi nečekaný) nápad nebo podoba, díky kterému dítě obrázek pojmenuje (Davidov, 2001). V tomto věku dítě ještě neví, co je možné zobrazit. Například kroužek s čárkami může dítě pokládat za slunce, za člověka (hlavonožec) nebo také za broučka. Klikatá čára pak zas může představovat hada, potok nebo cestu. (Uždil, 1980).
4. Děti kolem tří let. V tomto období zobrazují děti postavy jako hlavonožce, což je kroužek (hlava i tělo), ke kterému jsou domalovány dvě čárky (nohy) a později pak další dvě čárky (ruce). (Davidov, 2001). Dětem nejde o zobrazení siluety postavy jako takové. Uzavřeným kroužkem (oválem) vytváří prostor pro oči, nos, pusku a vlasy (uši děti téměř nezobrazují). (Uždil, 1980). Podle toho jak dítě postupně poznává svět, přidává postavám některé, pro něj důležité detaily. Například čepici, knoflíky (bez kabátu) apod.. Sebe samo dítě kreslí, až když si vytvoří představu o svém těle. Toto vnímání není vrozené, dítě se postupně naučí vnímat své „tělové já“ (Davidov, 2001).
5. Děti od pěti let. Teprve v tomto věku se v dětských kresbách postav objevuje tělo, které je zobrazeno jako další ovál. (Davidov, 2001). Jelikož hlavu vnímá dítě jako důležitější, je hlava zpravidla větší než tělo. (Uždil, 1980). Postavy jsou zobrazeny vždy zepředu. (Davidov, 2001). V postavách děti zobrazují obecné znaky lidské postavy, takže muže, ženy i děti kreslí stejně. Teprve později přidávají rozlišovací znaky například klobouk, dýmku apod. (Uždil, 1980).
6. Až do 7 let (někdy i do 9), kreslí děti tzv. transparentní obrázky. Což znamená, že v jejich pojetí mají domy neviditelné zdi – je vidět co je uvnitř, tělo je vidět přes oblečení apod. (Davidov, 2001). Děti kreslí věci, které znají a které je zajímají. Děti neřeší, co je opravdu viditelné a co ne. (Uždil, 1980). V dětských kresbách se také nevyskytuje perspektiva,

všechno je jakoby placaté a ležící (Davido, 2001). Zajímavé je také dětské řešení dlouhého zástupu postav. Když se dítě dostane na konec papíru, jednoduše jej pootočí a pokračuje v kresbě, tak se z některých postav mohou stát „protinožci“. Tento jev se nazývá sklápění, jedná se vlastně o plošné zobrazení prostoru (Uždil, 1980).

7. Děti po 9. roce. Nejdřív po sedmém roce, spíše však po devátém, děti začnou kreslit to co skutečně vidí - zaznamenávají realitu (vizuální realismus). Postupně začnou kreslit i prostorově. (Davido, 2001).
8. Děti mezi 11. a 14. rokem někdy ztrácí odvahu v kresleném projevu (potlačení), upřednostňují verbální projev.
9. Po 15. roce dochází k uměleckému oživení. (Šicková – Fabrici, 2002).

Až do devíti let děti většinou neznají pocit nespokojenosti se svým dílem. Gumování, zamalování obrázku nebo jeho části je projevem určité nejistoty eventuálně nespokojenosti. (Kucharská, Májová, 2005)

Význam barev pro děti

Červená - výhradní používání této barvy až do šesti let věku je zcela normální. Po šestém roce může být projevem zvýšené agresivity nebo nedostatečné kontroly vlastních emocí. Nemocné děti používají světlejší odstíny červené.

Modrá – je-li převážně používána do pěti let věku jedná se o zvýšenou sebekontrolu dětí. Používání modré v šesti letech znamená naopak dobrou adaptovanost dítěte.

Zelená - v sobě odráží sociální vztahy. Jinak je její využití podobné modré.

Žlutá - bývá často používána dohromady s červenou. V některých případech může poukazovat na velkou závislost na dospělém.

Hnědá - může odrážet neuspokojivou rodinnou a sociální adaptovanost. Hnědá je rovněž oblíbenou barvou umíněných dětí.

Fialová - malé děti ji obvykle nepoužívají. Fialová barva může ukazovat na neklid. V kombinaci s modrou může fialová barva značit úzkost.

Černá - stejně jako fialová může být projevem úzkosti. Může však poukazovat na bohatý vnitřní život.

Impulzivní extrovertní děti používají při kresbě mnoho barev. V oblibě mají červenou, oranžovou a žlutou.

Introvertní děti, které špatně komunikují využívají jen málo barev (např. modrou, fialovou a černou).

Vyrovnané děti, které jsou dobře adaptované, využívají většinou čtyři až šest barev.

Význam barev není jednoznačný. Obecně lze říct, že jasné barvy svědčí o vnitřní pohodě, kdežto tmavé poukazují na smutek a úzkost. (Davidov, 2001)

2.3 Definování pojmu artefiletika

Artefiletika je určitý způsob pojetí výtvarné výchovy, který vychází z arteterapie. Artefiletika usiluje se o rozvoj tvořivosti dítěte, přičemž klade důraz na individualitu dítěte a respektování jeho přirozených potřeb. (Slavíková, 2000)

Artefiletika je obor na pomezí psychoterapie a pedagogiky pracující se stejnými prvky jako arteterapie, ale v oblasti výchovy. Artefiletika pracuje se spontánním projevem a zaměřuje se na rozvoj tvořivosti a citlivosti vůči okolnímu světu. (Slavík)

Výtvarná tvorba je pro děti stejně přirozená jako hra nebo řeč. Výtvarná výchova by tedy v rámci kulturního a společenského ovlivňování měla zůstat stejně přirozená. V průběhu celého života se člověk musí vyrovnávat s různými situacemi, zažívá radosti ale samozřejmě i strasti. Artefiletické pojetí umožňuje ve výtvarném projevu zachytit prožitky, což vede k jejich lepšímu pochopení či vyrovnání se se složitou situací. Takto vedená výtvarná výchova může vést k posílení nebo obnovení duševního zdraví.

Základním cílem artefiletiky je pomoci dětem nalézt cestu ke kultuře a přírodě přes jejich výtvarný projev a výtvarné zážitky. Výtvarný projev je tedy spojovací článek mezi vlastní zkušeností a světem kultury a přírody, ve kterém děti vyrůstají. (Slavíková, 2000)

V praxi se může artefiletika prolínat s arteterapií i přes to, že arteterapie je spojená spíše s léčbou a artefiletika s pedagogikou. Spojení těchto oborů znamená podporu rozvoje pozitivních stránek osobnosti, pomoc s integrací do dané společnosti (duchovní i sociální), aktivní hledání vlastní životní cesty. Provázání těchto oborů umožňuje pomoc při řešení zátěžových nebo krizových situací. Při práci využívají umělecké postupy techniky, cílem však není vytvoření uměleckého artefaktu, ale spíše proces sebeobjevování a hledání.

V arteterapie se práce zaměřuje na klientovo individuální téma, je zde také velká intenzita emočního prožívání. V artefiletice jde spíše o hledání vztahu k obecnému tématu. Ve skupině však dochází k prolínání obou postupů. (Slavík, 2000)

3. Psychologická charakteristika batolat

Batole již není tím bezbranným tvorem, jakým bylo v kojeneckém období. Stále je však velmi závislé na mateřské osobě a nejbližší rodině. Čím dál více jsou také zřejmější jeho charakterové vlastnosti a jeho temperament. Batole postupně zvládne prvky sebeobsluhy – dochází k osamostatňování. Oproti kojeneckému období už není vývoj tak hektický. Nicméně i v batolecím období dochází k zásadním vývojovým změnám ve všech oblastech vývoje.

3.1 Poznávací procesy

Vnímání

Základní informace o okolním světě získává batole zejména díky zrakovým vjemům. Hmatové poznávání má menší variabilitu díky omezení vzdáleností. V rámci poznávacích procesů jsou hmatové vjemy tedy méně významné než zrakové. Jejich důležitost tkví spíše v emotivní oblasti, mají vliv na motivaci dítěte.

Smyslové orgány jsou po narození natolik rozvinuté, že jsou děti schopny vnímat zvuky, barvy, tvary, vůně, chutě a spoustu dalších podnětů z okolí. Postupně dochází ke zdokonalování koordinace smyslových orgánů. Děti se rády věnují tomu, co je pro ně nové a zajímavé. Když už děti něco zaujme, neúnavně a s nadšením se tím zabývají a téměř se nedají odtrhnout. Každý úspěch je pro ně důvodem k velké radosti, kterou dávají spontánně najevo (Mišurcová, 1997).

Kolem druhého roku není ještě pozornost dítěte dostatečně soustředěná a trvalá. Ani koordinace očních pohybů nedovoluje ještě detailní a soustředěné pozorování. Dítě v tomto věku vnímá buď celek (a nevšímá si detailů) nebo se zaměří pouze na výrazný detail. Dětské „prohlížení“ je značně závislé na tom, jak k této aktivitě přistupují dospělí (s nadšením, zaujetím nebo naopak s odporem), dospělí takto ovlivní přitažlivost této aktivity.

Ještě ve třetím roce dávají děti přednost barvě před tvarem. Mají rády výrazné jasné barvy. Dávají přednost tomu, s čím mohou manipulovat a ověřovat si správnost vnímání. Děti si také vybírají, s čím si budou raději hrát, co si raději oblečou a podobně. Posuzují, co se jim líbí a co ne. Jsou to vlastně počátky estetického vnímání. (Slavíková, 2000)

Myšlení a řeč

Batole si dokáže představit určitý objekt nebo nějakou činnost, aniž by objekt skutečně vidělo nebo danou činnost skutečně provádělo. Při řešení problému už batole nemusí používat metodu pokusu a omylu. Jednotlivá řešení si batole „přehraje“ ve vědomí - mentální reprezentace. Piaget pojmenoval tuto fázi - fázi symbolického, předpojmového myšlení. (Vágnerová, 2005) Děti zatím nejsou schopny zařazovat objekty do obecných kategorií, osvojená slova si individuálně přizpůsobují – vytvářejí tzv. předpojmy. (Mišurcová, 1997)

V procesu vývoje symbolického myšlení má kromě představ svůj význam také odložená nápodoba. Dítě napodobuje chování, které ho zaujalo, ale činí tak s velkým časovým odstupem.

S vývojem symbolického myšlení souvisí rozvoj řeči. Dítě zpracovává svoje představy jako symboly, které jsou mu potom kdykoliv k dispozici. A to je právě podmínka rozvoje řeči. Slova jsou vlastně symboly, které se dítě postupně naučí používat.

Vývoj pojmů. Základem pojmu jsou klíčové vlastnosti. Pro dítě jsou zpočátku nejdůležitější vlastnosti, které jsou na první pohled zřejmé. Postupně však převáží méně nápadné, ale typičtější znaky. U batolat je základem pro kategorizaci podobnost v tom, jak daný objekt vypadá, co dělá, nebo k čemu slouží. Základní kategorie se u batolat mohou lišit od dospělých. Děti si všímají jiných znaků než dospělí. Co batolata zaujme, závisí na úrovni jejich aktuálního poznání a způsobu uvažování. Teprve časem si dítě uvědomí souvislost mezi jednotlivými znaky, např. ptáci mají peří a mají křídla, křídla jsou opeřená a slouží k létání.

Prostorová orientace. Díky zdokonalení pohybových dovedností, získává dítě zkušenosti z různých směrů a vzdáleností umožňující mu srovnávání. Postupně dítě zvládne rozlišovat nahoře/dole, větší/menší. Odhad vzdálenosti mají batolata ještě značně nepřesný.

Časová orientace. Pro batolata má význam přítomnost a bezprostřední minulost. Budoucnost je pro ně zcela bezvýznamná. Přítomnost dítě preferuje také proto, že je spojená s pocitem.

Orientace v množství. Slovům, která označují počet, je dítě schopno porozumět až po druhém roce. Na počátku období batolata například rozeznají, že část původních předmětů chybí a pak je hledají. Děti do tří let jsou schopny rozlišit

množství ve skupinách jedna až čtyři. Skupin o více předmětech už takto staré děti nejsou schopny vizuálně odlišit. (Vágnerová, 2005)

Zvědavost je důležitá vlastnost dětí, která je žene stále dopředu. Potřebují stále nové podněty. V první polovině druhého roku systematicky experimentují metodou pokusu a omylu. Zhruba od 18 měsíců začínají děti řešit problémy, hledají nové cesty, nová řešení, jak dojít k vytýčenému cíli (vhled). (Mišurcová, 1997). S řešením problémů samozřejmě souvisí i dětské otázky typu: „co“, „jak“ a hlavně „proč“.

I když má batole o světě již poměrně dost informací, neumí je zatím vzájemně propojit a složit do smysluplného celku. Představu světa je tedy tvořena souborem vzájemně nesouvisejících pohledů na svět. (Vágnerová, 2005)

Na počátku druhého roku dochází spíše k upevňování již nabyté slovní zásoby než k jejímu obohacování. Děti si povídají více pro sebe, tvoří věty, intonují, ale není jim vůbec rozumět. Tímto způsobem si trénují lidskou řeč.

V osmnácti měsících už dítě docela dobře rozumí pokynům týkajících se pohybových dovedností. Při prohlížení knížek ukazuje co zná, napodobuje hlasy zvířat, poznává děje na obrázcích a tak obohacuje svoji řeč. V tomto věku jsou děti již pohybově natolik vyspělé, že stránky v knížkách mohou otáčet sami, ale samozřejmě dávají přednost spolupráci s někým blízkým.

Ve dvou letech již dítě vytváří jednoduché věty (dvě, tři, čtyři slova) a domlouvá se s okolím na vyšší úrovni. Když mluví dítě o sobě, nepoužije zájmeno „já“, ale použije jméno, které používají ostatní, když jej volají, nebo vytvoří vlastní podobu svého jména. Používání vlastního jména souvisí s vytvářením vlastní identity, s vědomím vlastního „já“.

První polovina třetího roku je ve znamení používání zájmen „já“ a „ty“. Zdokonaluje se taky užívání množného čísla, pádů a časování. Chlapci mnohdy používají ženské koncovky, což je důsledek převládající komunikace s matkou. (Matějček, 2005)

Nejsnazší je pro děti zapamatovat si pojmenování nějakého objektu – podstatné jméno. Slova se stávají základem pojmů. Složitější je pro batolata pochopit adjektiva s relativním významem např. malý – velký. Děti význam chápou jako absolutní. Je pro ně například těžké pochopit, že malý dům je mnohem větší než velké auto. Batolata používají také slovesa označující dění v okolním světě. (Vágnerová, 2005)

Paměť a představivost

S rozvojem symbolického myšlení souvisí i uchovávání poznatků. Uchovávají i vybavují si různé objekty i události, jejich zobrazení a slovní označení. Batolata si již pamatují schémata (scénáře) různých činností, svým způsobem je dovedou i popsat. Díky rozvoji řeči a paměti jsou už tříleté děti schopny vyprávět jednoduchý příběh.

Nejstarší vzpomínky si člověk vytváří v době vzniku vlastního já – tedy v batolecím období. Aby však mohla být taková vzpomínka uchována, je nutné, aby se vázala k něčemu trvalejšímu. Autobiografické vzpomínky bývají mnohdy zapomenuty nebo se člověku vybavují zkresleně.

Batolata si pamatují to, co je zaujme nebo to co se mnohokrát opakuje. Nemají předchozí úmysl si něco zapamatovat, nemají rozvinuté paměťové strategie. (Vágnerová, 2005)

V průběhu druhého roku se rozvíjí představivost a dochází k tzv. „psychické reprezentaci“, což znamená, že děti zpřítomňují nepřítomné objekty. Děti už jsou v tomto věku schopny označovat objekty slovy, kresbou, napodobováním nebo symbolickým zobrazením (kamínek představuje auto, větvička letadlo apod.). Tato schopnost umožňuje dětem uspořádat si poznatky o okolním světě. (Mišurcová, 1997)

3.2 Emoční a sociální vývoj batolat

Sociální a emoční vývoj jedince v batolecím věku je nejvíce ovlivněn rodiči, sourozenci a dalšími členy rodiny. Dítě si vytváří vědomí tzv. rodinné identity. Pro tento věk je typické napodobování emočních projevů jiných lidí. Pro batole je těžké odlišit vlastní prožitky od prožitků jiných lidí. Směje se když se smějí ostatní a pláče, když pláče někdo další. (Vágnerová, 2005)

Batolecí období lze charakterizovat také jako období osamostatňování od rodičů (od mateřské osoby). S tím souvisí i prosazování vlastní vůle („To je moje.“, „Ne, ne!“). Pro batolata je typická častá změna nálad. Od nadšení přes smutek, nejistotu až po vzdor. Jistotu a podporu jim mohou dodat rodiče, či jiné dospělé osoby svou trpělivostí a povzbuzováním. I když rády objevují nové věci, nezastupitelné jsou pro ně i v tomto věku zažité rituály (Kohlová, 2004) Odpoutání od mateřské osoby je důležitým mezníkem ve vývoji dítěte. Odpoutání je však možné jen tehdy, když má

dítě stabilní citovou vazbu. V případě, že citová vazba chybí, bude se ji dítě spíše snažit navázat.

S rozvojem sebeuvědomování a sebeprosazování jsou spojeny s určité emoční reakce. V případě frustrace dítě reaguje hněvem a vztekem značné intenzity. Je dobré si uvědomit, že i takovéto prožitky prospívají například porozumění sobě samému, vědomí vlastní odlišnosti, ale také poznání chování či názorů jiných lidí. (Vágnerová, 2005)

Období vzdoru se váže ke věku dva a půl roku. Roztomilé dítě se začne z ničeho nic vztekat a trucovat. Je třeba si uvědomit, že toto období je jen další vývojovou fází. Nejedná se tedy o špatný charakter, ani chybu ve výchově. Děti ve svém vývoji postupují velmi rychle, období vzdoru je obdobím, kdy se jednotlivé složky osobnosti rozcházejí a dítě je nevyrovnané. Dítě se vzteká jenom proto, že nezvládlo nějakou konfliktní situaci. Před dítětem se ocitla nějaká překážka, kterou nelze překonat a dítě je teď zklamané. (Matějček, 2005)

Batolata začínají prožívat stud, což souvisí s uvědomováním si určitých pravidel a norem. Stud je vlastně reakcí na vlastní překročení určitého pravidla. Naopak děti také prožívají hrdost a pýchu, když se jim něco povede nebo když jsou pochváleny. V období negativismu může být dítě hrdé i na to, že neuposlechlo matku - posiluje tak svoji sebeúctu. (Vágnerová, 2005)

Dvouleté dítě už projevuje větší zájem o druhé děti. Nemá sice rádo, když se mu jiné děti pletou do vlastní hry, ale už je rádo ve společnosti jiných dětí. Vývoj pokročil, dítě přešlo od izolované hry, ke hře paralelní. Což znamená, že si hrají stejným způsobem vedle sebe, ale vzájemně ještě nespolupracují.

Citový vztah mají děti i k hračkám (např. k plyšovým zvířátkům) a považují je za svoje společníky. Citový vztah úzce souvisí s pocitem bezpečí a jistoty. Takže taková hračka může sehrát v životě dítěte velmi důležitou roli. Například když dítě musí do nemocnice, vezme si s sebou hračku – kousek domova, která mu pomůže překonat náročnou situaci. (Matějček, 2005)

4. Děti a umění

Určitou formou umělecké činnosti se zabývali lidé už v pravěku. I nejmenší děti mají tvořivé hry, což svědčí o tom, že člověk má vrozené předpoklady k vnímání i ke tvorbě umění. Umění slouží nejen k uspokojení estetických potřeb, ale zároveň k uspokojení vývojových potřeb.

Od narození se děti setkávají s různými estetickými podněty. Část z nich tvoří běžně užívané věci (zdobený hrnek, hračky). Další částí jsou hry a říkanky, které se předávají z generace na generaci (ukolébavky, pohybové hříčky). Neméně důležité jsou přírodní objekty (květiny, zpěv ptáků). Všechny tyto podněty, se kterými se děti každodenně setkávají, ovlivňují jejich estetické vnímání a hodnocení. Zpočátku jsou děti schopny vnímat jen některé aspekty, například výrazné barvy, lesk, zvuky, vůně, rytmus říkadel, melodie písní (i když nerozumí obsahu textu).

Zhruba od druhého roku se děti zajímají o obrázky v knížkách, baví se říkankami či písničkami. S druhým rokem se také pojí intenzivní vývoj řeči a představivosti, což umožňuje dětem nejen pojmenovávat, ale také chápat význam slyšeného. V této době děti začínají chápat obsah uměleckých výtvorů. Čím je řeč a představivost na vyšší úrovni, tím jsou děti lépe připraveny pochopit obsah umění.

Děti si samozřejmě vytváří velmi specifickou představu o uměleckém díle, ale tato představa se může velmi lišit od umělcova záměru. Děti se soustředí zejména na ty momenty, které je zaujmou (kontrast, pestrost barev, hlasitost). Umělecká díla vyvolávají u dětí velkou citovou odezvu. (Mišurcová, 1997)

Mezi výtvarné – estetické zážitky patří jednak setkání s uměleckým dílem ale také vlastní tvorba, vlastní výtvarné dílo. Dětské tvorbě bychom však neměli přikládat uměleckou hodnotu a děti tlačit do role malých umělců. Samotná tvorba spojená s prožitky a s poznáváním je důležitější než výsledek dětské tvorby nebo-li cesta je důležitější než cíl.

Výtvarná činnost je pro batolata především tvořivou hrou, mohou pracovat s materiálem, mohou zkoušet jeho vlastnosti, mohou míchat barvy. (Slavíková, 2000) Výtvarné tvoření je také pro děti určitým druhem sebeuspokojení, umožňuje jim ztvárnit, rozvinout vlastní představy, které jsou zatím slovy těžko popsitelné (Uždil, 2002)

Sami umělci přiznávají, že každé vytvořené dílo pro ně znamená přínos pro jejich schopnosti a dovednosti. (Mišurcová, 1997)

Kreslení, malování, zpívání, vyluzování zvuků na hudební i jiné nástroje, tancování, vymýšlení a vyprávění příběhů. Tyto činnosti, které mají děti v oblibě, vzdáleně připomínají uměleckou tvorbu. Děti zacházejí sice se stejným materiálem jako umělci, ale odlišným způsobem. Děti samozřejmě nemají takovou techniku práce s materiálem, jako opravdoví umělci, takže jejich dílka jsou velmi svérázná. Dětskou tvorbu lze označit za impulzivní a bezprostřední. Děti zpravidla neplánují, realizují svůj okamžitý nápad. (Mišurcová, 1997)

Výtvarné aktivity by měly podporovat spontánní chování a podněcovat vnitřní energii. K tomu je však nutné, aby byly vedeny v podněcujícím prostředí, kde panuje přátelská atmosféra a kde se děti cítí bezpečně. (Slavíková, 2000)

Je nutné zdůraznit, že dítě, které začne napodobovat kresby dospělých (jsou mu vnucena určitá kreslířská kliše), se přestane výtvarně rozvíjet. Vlastní představy dítěte odpovídající jeho duševnímu vývoji a jeho způsobu vnímání, jsou potlačeny určitými hotovými schémata, které vytvořil někdo jiný. Například letícího ptáka kreslí dospělí jako dva obloučky. V přirozené dětské kresbě však nebudou chybět nohy ani tělo ptáka. (Uždil, 2002)

U dětského malování (u batolat to platí dvakrát) je nutné uvědomit si některé důležité aspekty. Každé téma, které si dítě vybere, je zajímavé (názor dospělého není v tomto ohledu podstatný). Objevování začíná u dítěte už při výběru tématu. Není pravidlem, aby každá kresba zobrazovala něco konkrétního. Pro dítě má smysl i čmáranice nebo barevná skvrna. Zobrazovací schopnost dětí nedosahuje takové úrovně jako představivost a tak i tvar, který dospělý nepozná, může pro dítě znamenat zážitek z tvorby. Dětská tvorba má smysl jenom tehdy, když není upravena dospělým nebo nevznikla napodobením kresby dospělého. Dětskou tvorbu bychom neměli nikdy kritizovat nebo opravovat. Je nutné respektovat zvláštnosti dětských představ o světě i jejich schopnosti při zpracování materiálů. (Uždil, 2002) V případě, že dospělý nerespektuje tato pravidla, dojde k narušení přirozeného vývoje dětské tvorby. Dítě ztratí svůj přirozený specifický pohled na svět. Omezí se pouze na napodobování jiných. Výtvarná činnost by měla také zůstat zálibou a zábavou stejně jako hra. Tvoření je přirozenou součástí dětské vývoje.

Další výtvarnou aktivitou je modelování. Hlínu, těsto a další modelovací hmoty lze využít k házení, mačkání, tvarování a otiskování. Při práci s hlínou a podobnými

materiály dochází k uvolnění, prolomení bariér, posilování sebevědomí. (Šicková-Fabrice, 2002) Batolata nejsou samozřejmě schopna vytvořit ještě konkrétní objekt, první modelování je srovnatelné s obdobím čmárání (Uždil, 2002).

5. Praktické zkušenosti z lekcí určených pro batolata

Vzhledem k tomu, že batolata nejsou schopna vzájemné spolupráce, musí být vhodně zvolen počet dětí ve skupince. Jde především o to, aby se vzájemně nerušily nebo neomezovaly, ale mohly se vzájemně inspirovat.. Při stanovení počtu dětí hraje významnou roli také prostor ve kterém aktivity probíhají. Skupinu tedy obvykle tvoří 8 až 10 dětí přibližně stejného věku.

Aby činnost byla smysluplná (měla vliv na rozvoj dětí) je vhodné se stejnou skupinou dětí pracovat dlouhodobě a systematicky. Je nezbytné znát všechny děti jménem a oslovovat je, komunikovat s nimi, reagovat na jejich úspěchy i neúspěchy. Všechny činnosti musí být připraveny tak, aby je děti mohly vykonávat, co nejvíce samostatně. Musí být přiměřené jejich věku a schopnostem. Nelze například po dětech této věkové skupině chtít, aby namalovaly kočičku. Lze však chtít, aby kočce vystřižené z papíru namalovaly „kožíšek“. Rodiče spíše doprovází a pomáhají ovšem pouze tehdy, když děti opravdu chtějí (jedná se přece o období „Já sám, já sama“). V případě, že je těžiště činnosti hlavně na rodičích, děti brzy přestane bavit jen pomáhat a najdou si jinou hru (takzvaně zlobí).

Nezbytným předpokladem zaručujícím spolupráci dětí je stále stejná struktura hodiny, ve které se jednotlivé činnosti neustále opakují. Pravidelnost pro děti znamená jistotu a bezpečí.

Batolata udrží pozornost jen po velmi krátkou dobu. To je důvod, proč je nutné hodinu naplnit více činnostmi. Je také nutné citlivě odhadnout, kdy jednu činnost ukončit a začít jinou nebo naopak pokračovat. Velkou roli při jednotlivých aktivitách hraje velmi proměnlivá nálada dětí. Náladu dětí také výrazně ovlivňují rodiče svými reakcemi a postoji. Velmi záleží také na tom jestli s rodiči přijdou v klidu a pohodě nebo jestli přijdou ve spěchu na poslední chvíli a dítě nemá čas se ani rozkoukat.

5.1 Úvodní část hodiny - přivítání

Na začátku hodiny děti usednou do kroužku, rodiče sedí za nimi. Společně s plyšovou hračkou (v našem případě je to Žabička) si řekneme úvodní napodobivou říkanku a pak se „Žabička“ postupně se všemi dětmi přivítá a přiměřeně věku jim položí nějakou otázku obr. 1 - viz příloha. Tímto způsobem děti získávají zkušenosti, nabývají odvalu v komunikaci s jiným dospělým než rodičem. V tomto ohledu

pomáhá dětem právě plyšová hračka, která je jim velmi blízká. Zároveň mají také podporu rodiče, který je v jejich těsné blízkosti. Děti, které si zrovna nepovídají se „Žabičkou“, se zase učí trpělivosti. Musí počkat, až na ně přijde řada. Zároveň se také učí, že nejsou „středem vesmíru“, že jsou i jiné děti na světě.

To, že mají pro ně tyto chvíle velkou důležitost, dokládá i fakt, že děti mnohdy odpovídají na otázku, kterou dostaly při minulém setkání. Domnívám se, že se svým způsobem „připravují“, až se „Žabička“ zase zeptá a mají už připravenou odpověď. Je zajímavé také sledovat, že si většina dětí sedá pořád na stejné místo – opět se tu projevuje touha po pravidelnosti a opakování.

5.2 Motivace – pohádkový příběh

Pohádka slouží hlavně jako motivace pro další činnosti. Roční děti mají jenom velmi krátkou pohádku čítající tři jednoduché obrázky. Po té, co se děti seznámí s jednoduchým příběhem, ukazují na obrázcích zadané postavy nebo věci obr. 2 - viz příloha. Rozvojí vnímání, myšlení a řeč.

Dvouleté děti již zvládnou pohádku z jednoduchého leporela nebo pohádku hranou maňásky. Po přečtení pohádky se ještě jednou k příběhu vracíme pomocí jednoduchých otázek a odpovědí. Zhruba od dvou a půl let děti pomáhají s vyprávěním pohádky. Popisují, co vidí na jednotlivých obrázcích, vzpomínají nebo hádají, co se bude dít dál apod.

Stejnou pohádku obvykle „čteme“ nebo hrajeme třikrát až pětkrát. Důvodů je hned několik. V kolektivu dětí není tak jednoduché se soustředit na pohádku tak, jako doma. Děti při každém dalším vyprávění zachycují nové a nové detaily.

Při sledování pohádky se u dětí objevují velké rozdíly. Některé napjatě sledují pohádku od začátku do konce a potom se aktivně zapojují do ukazování nebo odpovídají. Některé jen sledují, ale stydí se nebo se bojí odpovídat. Potom jsou samozřejmě děti, které nevydrží sledovat pohádku ani malou chvíli. S přispěním rodičů by však časem měli pohádku zvládnout všichni.

5.3 Pohybové hry

Pohybové hry slouží jednak jako lehká rozcvička, ale také pomáhají k rozvoji koordinace a řeči. Roční děti se učí jenom velmi jednoduché říkanky. Tři, čtyři říkanky se opakují každou hodinu, aby si děti mohly pohyby a postupně i slova zapamatovat. Děti zažívají radost z toho, že umí něco nového. Od rodičů vím, že

zpravidla začnou napodobivé hry předvádět doma, kde cítí jistotu a bezpečí. Když už se odváží říkanku předvést v kolektivu, obvykle pak naučené pohyby předbíhají slova. Jakoby děti chtěly ukázat, že to zvládnou i bez nápovědy dospělého. Tyto napodobivé říkanky jsou pak doplněny o cviky, kde větší roli hrají rodiče. Vozí nebo houpají děti na kolenou a podobně obr. 3 - viz příloha.

Když se děti blíží druhému roku, s každou novou pohádkou se naučí i novou pohybovou hru s říkanku. Po druhém roce se děti učí více spolupracovat s ostatními. Odvážnější děti zvládají některé hry už bez asistence rodičů, drží se za ruce s ostatními dětmi, napodobují instruktorku obr. 4 - viz příloha.

Většina dětí má tuto činnost ráda. Občas se však objeví děti, kterým pohybující se skupina lidí nedělá příliš dobře. Některé napodobují společnou činnost z povzdálí společně s rodičem. Někteří se však jen posadí a sledují, co se děje. Za žádnou cenu se nezapojí. Od rodičů však vím, že všechny říkanky znají.

5.4 Překážková dráha

Místnost, kterou mám pro tyto aktivity k dispozici, je vybavena molitanovými kostkami, lavičkou, látkovým tunelem, gymbally a trampolínou. Molitanové kostky jsou ideálním stavebním materiálem pro překážkovou dráhu pro batolata. Je možné z nich postavit různé prolézačky, schody apod. V rámci překážkové dráhy využívám také další předměty jako jsou například lano, síť, nášlapy (ježci), bublinkové folie, které jsou vhodné pro masáž plosky nohy. Překážková dráha je každou hodinu nějak obměněná. Inspirací je opět pohádka, každá postava, zvířátko má specifické pohyby, které můžeme trénovat. V žádné hodině však nesmí chybět tunel. Zpočátku se některé děti do tunelu bojí vlézt. Když jdou však rodiče příkladem, po pár hodinách se to zlomí a není potom lepší zábavy než prolézat tunelem. Překážková dráha je slouží k rozvoji pohybových dovedností (koordinace, orientace) obr. 5 - viz příloha. Délka trvání cca 10 minut.

Překážkové dráhy se s nadšením účastní všechny děti. Některé děti střídají překážku za překážkou v daném pořadí. Jiné si vybírají jen to, co je baví. Jsou děti, které se do všeho vrhají po hlavě a nějaký pád jim nevadí. Pak jsou opatrnější děti, u kterých je ovšem zase zajímavé sledovat, jak postupně nabývají odvalu a získávají na jistotě při překonávání obtížnějších překážek.

5.5 Výtvarná výchova

Výtvarné tvoření je asi nejoblíbenější činností dětí, na kterou se těší všechny. Těší se i ty, co nevydrží u pohádky, i ty co se nezapojí do tancování. I ty nejmenší děti sami od sebe připravují stůl na malování. Starší se navíc ptají „Co budeme malovat?“.

Právě nadšení dětí, mne vedlo k myšlence zabývat se výtvarnou výchovou podrobněji. Více tedy v dalších kapitolách.

5.6 Závěrečná část hodiny – zhodnocení a rozloučení

Na konci hodiny se děti opět setkávají s plyšovou hračkou „Žabkou“ a to na stejném místě, kde jsme se vítali. Povíme si závěrečnou napodobivou říkanku a „Žabka“ se s každým rozloučí. Důležité je také děti pochválit za to, co se jim povedlo nebo v čem se jim dařilo. Na úplný závěr rozdáváme výsledky výtvarné činnosti s předchozího týdne a děti také dostanou odměnu (obvykle kukuřičné křupky).

6. Výtvarná výchova s dětmi v batolecím období

6.1 Pomůcky pro výtvarnou výchovu

Pro kreslení malých dětí jsou vhodné především měkké a poddajné materiály, které zanechávají výraznou stopu (Uždil, 2002). Osvědčené jsou například voskové bločky, silné voskové pastely, kulaté chodníkové křídly.

Barevná škála, kterou děti využívají, může být poměrně omezená. Není například vůbec nutné, aby měli dva odstíny zelené nebo modré. Děti totiž neřeší jemné barevné rozdíly, barvu používají jako znaky - zelená tráva, modrá obloha. Nezastupitelnou úlohu mají pro děti černá a hnědá barva (Uždil, 2002).

Zcela nevhodné pro kreslení malých dětí, jsou bohužel zrovna ty psací (kreslicí) potřeby, které máme doma vždy po ruce, tužky, tenké dřevěné pastelky, pera, propisky. Malé děti nejsou schopny tyto psací potřeby držet správně, velikost tužky nutí k držení pouze konečky prstů, což vede ke křečovitému úchopu. Stopa, kterou tužka nebo propiska zanechává je příliš tenká. Když dítě zatlačí, stopa se nerozšíří, ale tužka nebo propiska rychleji klouže po papíře všemi směry. Děti tak získají špatné návyky. (Uždil, 2002).

Pro nejmenší děti jsou vhodné prstové barvy, které nejsou toxické. Prstové barvy jsou vodou ředitelné, mají vysokou krycí schopnost a lze je tak využít pro mnoho technik. Podobné vlastnosti mají i temperové barvy, ty však nejsou vhodné pro malování prsty či dlaněmi. Prstové i temperové barvy je možné pořídit buď v malém balení (vhodné spíše pro domácí tvorbu) v každém papírnictví. Pro skupinu dětí se však vyplatí větší balení (0,75 l nebo 1 l), které je dostupné ve specializovaných výtvarných potřebách. Klasické vodové barvy mají malou krycí schopnost, navíc děti v batolecím věku nejsou schopny pochopit princip malování „vodovkami“ – namočit štětec do vody, pak do barvy a pak teprve na papír. Obvykle taková činnost skončí pouze mácháním štětce v kelímku s vodou.

Pro výtvarnou výchovu je nutné zajistit také dostatečné množství mělkých misek (výborně se osvědčila plastová víčka od rozpustných čajů) na barvy. Musíme počítat s tím, že děti se nerady o něco dělí, zvláště když to nutně potřebují. Spory o barvy pak zbytečně narušují tvoření dětí. Misky lze využít také při sypaných kolážích na potřebný materiál.

Mohlo by se zdát, že malování prstovou barvou je ta nejpřirozenější věc na světě. Prstové barvy jak je známe dnes však vytvořila až v minulém století americká pedagožka Ruth Faison Shaw, která se zabývala arteterapií. Zasloužila se vlastně o znovuzrození této techniky, používané v začátcích civilizace.. Inspirací pro ni byl student, který maloval na zeď prstem ošetřeným jodovou tinkturou. Po té (po dlouhém bádání a mnoha pokusech) vytvořila bezpečnou barvu s netoxickým složením. Tuto techniku využívala právě v rámci arteterapie. (Shrader, 2006)

Budeme-li pracovat se skupinkou dětí, je nutné myslet na to abychom měli dostatek barev. Když už děti začnou tvořit, potřebují dostatek materiálu. Prstové barvy je možné používat také k obarvení různých materiálů (či prostředků), čímž je možné zajistit dostatečné množství barvy.

Prstové barvy lze přidat do následujících materiálů:

- řídké těsto z mouky a vody
- tekutého mýdlo (je možné také nastrohat mýdlo na praní a rozvařit)
- krém na ruce nebo tělové mléko
- uvařený kukuřičný škrob
- škrob na praní

Výše uvedené materiály je možné také obarvit potravinářským barvivem. Je však třeba počítat s tím, že při malování prsty, nepůjde barva tak snadno umýt z rukou. Potravinářské barvivo totiž reaguje s pokožkou, lehce ji obarví. Po několika umytích však i toto zbarvení zmizí.

Nejvhodnější pro malování jsou ruce či dlaně. Zkušenosti potvrzují, že prvotní používání rukou k malbě pomáhá k překonání strachu z nové techniky či z prostoru. (Uždil, 2002) Většinu dětí těší, když se mohou řádně zamazat, baví je namáčet si dlaně v kluzkých a chladivých barvách obr.6 - viz příloha. Prstové barvy lze roztírat, rozmazávat, míchat, dělat obtisky rukou nebo nohou. Prstové barvy lze také míchat s krémem na ruce, tekutým mýdlem, uvařeným kukuřičným škrobem, škrobem na praní apod.

Štětce by měly být štětinové, pružné a dostatečně široké (Uždil, 2002). Batolata nejsou schopna natolik kontrolovat tlak ruky, aby mohla malovat s úzkými měkkými štětci. Lze využít také například štětky na holení. Dalšími vhodnými a osvědčenými nástroji jsou houbičky (buď obyčejné na nádobí, nebo tvarované), plastové drátěnky, korkové špunty, „razítka“ z brambor nebo mrkve, hřebeny, kartáčky, špachtle a pod.

Pro malování lze využít také krepový nebo hedvábný papír, po namočení oba pouštějí barvu. Z krepového lze vytvořit roličky zpevněné na jednom konci izolepou, potom se používají jako houbičky, namáčí se do misky z vodou. Kousky hedvábných papírů lze využít tak, že se naskládají na papír a postříkají vodou.

Papír, na který děti malují, by měl mít velikost nejméně A4, aby neomezoval malé děti v pohybu a tvoření. Papír může buď ležet na stole, na podlaze, nebo může být připevněn na zeď. Vhodné jsou kreslicí čtvrtky, kartony pro individuální malbu. Balící či plotrový papír je vhodný pro skupinové malování. Za velmi vhodnou plochu pro malování můžeme považovat i tabuli či chodník. Malují-li děti na čtvrtky je nutné počítat s tím, že když svou malbu dokončí (a děti to vědí zcela jasně), budou požadovat další čtvrtku, aby mohli dále pokračovat. Je tedy nutné mít dostatečnou zásobu materiálu.

6.2 Koláže, lepení

Další, neméně oblíbenou činností dětí, je vytváření koláží z různých materiálů obr. 7 - viz příloha. Je nutné si nejprve uvědomit, jestli se jedná o savé nebo nesavé materiály a podle toho zvolit vhodné lepidlo. Samozřejmě můžeme vytvořit koláž i bez lepení a výsledek potom vyfotit. Takto je možné vytvářet velkoplošné koláže na zemi.

Na savé materiály je vhodné pouze rozmíchat ve vodě trošku mouky, děti potom namáčí připravený materiál v misce s roztokem a pokládají na papír. Výhodou je, že děti nemají ulepené prsty, což by některým mohlo vadit. Tento pracovní postup lze využít i u velmi malých dětí, kde by mohlo hrozit, že budou lepidlo chutnat.

Na materiály, které nejsou savé nezbyvá než použít lepidlo. Jednou z možností je využít například tekuté tapetové lepidlo, dražší variantou jsou lepidla typu Herkules. S lepidly by měli pracovat děti, které už mají nějakou zkušenost s výtvarnými technikami a hlavně nemají ve zvyku vše ochutnávat.

Savé materiály vhodné pro koláž:

- kousky barevných papírů, novin, časopisů, hedvábného nebo transparentního papíru
- kousky látek nejlépe bavlněné, flaušové a pod.
- nastříhaná vlna, ovčí rouno, vata

Nesavé materiály vhodné pro koláž:

- rýže, těstoviny (lze obarvit potravinářským barvivem)

- kamínky, písek
- hrubozrnná sůl
- knoflíky, vršky od PET
- jehličí, pohankové šlupky, luštěny
- vylisované listy, sušené květiny

6.3 Modelování

Děti velmi baví, když mohou hmotu na modelování různě mačkat, vytahovat, krájet nebo válet. Postupně jsou schopny z těsta vytvořit hada nebo žížalu a ještě později kuličku. Modelovací hmota se dá také dobře využít jako plocha pro zapichování přírodnin (klacíky, kamínky, sušené květiny a pod) nebo pro zdobení luštěninami či těstovinami obr. 8 - viz příloha.

Nejsnáze dostupným materiálem pro modelování je plastelína. Jsou však mnohem zajímavější a na omak příjemnější materiály. S keramickou hlinou se modeluje dobře, děti s ní rády pracují, nevýhodou je nutnost vypalování výrobků v peci. Další možností je těsto zpracované z mouky, soli a vody. Toto těsto je možné obarvit potravinářským barvivem, kakaem, kávou nebo kořením. S těstem se také dobře pracuje a lze jej usušit na topení nebo upéct v troubě.

6.4 Podmínky pro výtvarnou činnost

Malé děti by neměly u malování a kreslení sedět. Děti malují celou rukou, pohyb vychází z ramene (při malování prsty obvykle malují navíc oběma rukama). V sedě mají děti opřené lokty, což je omezuje v pohybu a nemohou tak využít celou paži k tvoření. V případě, že děti malují například u kuchyňského stolu, mohou na židli klečet, což zabezpečí volný pohyb rukou.

Důležité je mít také připravený vhodný prostor a vhodné oblečení (zástěrka, staré tričko), abychom děti nemuseli v průběhu malování omezovat a rušit zbytečnými pokyny a zákazy. Ve vybavení místnosti pro výtvarnou činnost nesmí chybět vhodný stůl přiměřené velikosti, u kterého budou děti stát. Dále je nutné zajistit igelitové folie nebo umělohmotný ubrus na stůl, případně na zem. V případě, že děti pracují s vodou, je dobré na stůl položit i vrstvu novin, která přebytečnou vodu vsákne. Je také nezbytné myslet na to, aby se měly děti kde umýt.

Při práci s batolaty je třeba dbát zvýšené opatrnosti. Všechny činnosti musí probíhat pod dohledem rodiče. Některé děti ještě rády všechno zkoumají ústy, proto

je lépe se vyhnout drobným předmětům (zvláště u těch nejmenších), jako jsou například korálky, kuličky, svorky na papír a pod.. Nutné je také vyhnout se ostrým předmětům (například nůžkám).

7. Příklady z praxe

7.1 Úvodní hodina pro nové klienty (děti ve věku 12 až 18 měsíců)

Cíl: Seznámení s novým prostředím a strukturou hodiny. Získání první zkušenosti s malováním

Motivace: Pohádka Krtečkovo koupání. Je to pohádka, která má pouze tři obrázky, což odpovídá možnostem udržení pozornosti takto malých dětí

Pohybové hry: „Kolo, kolo mlýnské“, je „Koulela se brambora“, „Šnečku, šnečku vystrč růžky“, „Vrána letí“, „Pásla ovečky“. Velmi důležitá je spolupráce dětí a rodičů. Děti se teprve seznamují s pohybovými hrami. První a poslední hra se opakuje v každé hodině, je to důležité pro orientaci dětí.

Překážková dráha:

1. Děti se posadí na lavičku a rodiče je táhnou lehce za nohy (jízda na skluzavce), děti přitom posilují břišní svalstvo.
2. Podlézání kostek – mostů.
3. Děti lezou po kolenou po látce z kostek.
4. Látkový tunel.

Výtvarná činnost: Voda je jeden ze živlů, které děti zcela fascinují a pohlcují. Mezi živly kromě vody patří oheň, ke kterému mají ovšem děti velmi malou možnost se přiblížit, a země, například v podobě písku či hlíny na zahrádce. K malování máme připravenou nádobu s vodou a tabuli. I mokré ruce nechávají na tabuli krásné otisky. Ve druhé fázi lze využít houbičky, nebo malířské štětky, které si děti ve vodě namáčejí. Každé z dětí přistupuje k této činnosti po svém. Někteří si pouze máchají ruce v nádobě s vodou. Někteří namočí ruce a vyběhnou k tabuli zanechat tam svoji stopu. Další zase vše důkladně rozmyslí a pohybují se rozvážně. Jsou děti, které otiskují dlaně stál na stejné místo, jiní nahodile pokrývají celou plochu.

7.2 Malování chodníkovými křídami (děti ve věku 12 – 18 měsíců)

Cíl: Získání zkušeností s malováním křídami.

Děti teprve zvykají a vše je pro ně téměř nové, i když jsou zde po druhé, proto motivace, pohybové hry i překážková dráha zůstanou stejné.

Výtvarné potřeby: tabule, chodníkové křídly, houpičky, nádoba s vodou

Výtvarná činnost: Zpočátku necháme dětem volný prostor pro tvoření. Malování na tabuli odpovídá samozřejmě zákonitostem vývoje dětské kresby. Spousta dětí navíc velmi rychle přijde na to, že při malování křídou na tabuli, padá na zem jemný křídový prášek. V tuto chvíli začnou někteří používat tabuli spíše jako „struhadlo“ na křídly. Provádějí krátké svislé tahy a sledují jak křída padá na zem. Další oblíbenou činností je malování „zrníček pro ptáčka“. Rodič namaluje ptáčka a děti dělají na tabuli tečky – zrníčka. Tečkování je zároveň i ťukání a malování se zvukem má pro děti další přitažlivý rozměr. Když je celá tabule pomalovaná křídami, přichází další část – umývání tabule houbičkami. Je to opět samozřejmě činnost pro děti, nikoliv pro rodiče. Je to návrat k práci s vodou a svým způsobem děti opět zanechávají stopu na tabuli.

7.3 Téma voda a malování vody zapíjením barev (děti ve věku 2 až 3 roky)

Cíl: Rozšíření slovní zásoby na téma voda. Získání zkušeností se zapíjením barev.

Motivace: Voda, rybník, moře a hlavně koupání. S dětmi si povídáme o tom, co dělali o prázdninách, kde se koupali či jinak dováděli s vodou. Pohádkou, která provází tuto hodinu je „Zvířátka na rybách“. Děti už při vyprávění spolupracují, povídají co zvířátka dělají a pod.

Pohybové hry: „Kolo kolo mlýnské“ „Myška tanečnice“ (děti zvládají pohyb bez asistence rodičů) a „Bublina“. Nová pohybová hra, kterou se děti učí je „Samá voda“. Na závěr: „Pásla ovečky“.

Překážková dráha: Je také inspirována pobytem u vody.

1. skok z kostek do kuličkového vaku (skok do vody)
2. chůze po kladině (děti jakoby překonávají potok po úzké lávce)
3. prolézání kostek – mostů (děti na jeden „nádech“ podplouvají mosty)
4. látkový tunel (představuje říčku, která se na chvíli schovala pod zem)

Výtvarné potřeby: podložka na malování, výkres A3, misky s vodou, houbičky (např. na nádobí), modrá a zelená vodová barva

Výtvarná činnost: Děti malují moře či rybník, každý podle toho, co zažil. Výkres si děti nejprve namočí mokrou houbičkou. Pomocí štětců zapíjejí jednotlivé barvy na mokrý výkres.

Zhodnocení výtvarné činnosti: Při práci s barvami se rovněž objevují různorodé přístupy. Jsou děti, které čekají na pokyny, jiné malují hned jak mají čím. Někdo

pozoruje ostatní, pak jejich činnost napodobuje. Některé děti se plně soustředí na svou práci a zcela zapomenou na svět okolo. Mohla jsem pozorovat i dvě děvčátka, která (nezávisle na sobě) při malování téměř nepřetržitě vyluzovala táhlý zvuk (mhmmm...), kolísala jen jeho intenzita, v závislosti na tom, jaký tah prováděla. Dospělé tento zvuk velmi přitahoval. Ostatní děti si toho vůbec nevšimaly, jako by to ani neslyšely.

Téma vody provází i následující hodinu. Pohádka zůstává stejná, aby si ji děti mohly znovu prožít. Změní se některé pohybové hry, zůstane jen „Samá voda“, kterou se děti teprve učí. Obměněná je i překážková dráha. V rámci výtvarného tvoření dokončíme obrázek moře. Děti pomocí lepidla obrázek doplní pískem a mušličkami. S lepidlem pomáhají rodiče, zbytek zvládají děti samy.

7.4 Téma ostrov v moři - práce se slaným těstem (děti ve věku 2 až 3 roky)

Cíl: Rozšíření slovní zásoby. Práce s různými materiály – prozkoumání jejich vlastností.

Motivace: pohádkový příběh příběh „Zvířátka a piráti“. Povídání o tom, kdo s dětmi jel na lodi nebo na člunu, nebo o tom, kdo lodičky pouštěl například na potoce.

Pohybové hry: „Kolo kolo mlýnské“, „Samou voda“, „Hlava ramena“, „Spí ježeček“, „Eliška“, „Pásla Ovečky“.

Překážková dráha:

1. přitahování rukama po lavičce (symbolizuje šplhání po liáně)
2. chůze po masážních polokoulích (chůze po ostrově)
3. přelézání hory vytvořené z molitanových kostek
4. látkový tunel.

Výtvarné potřeby: modelovací podložka, kamínky, větvičky, drobné mušle, slané těsto

Výtvarná činnost: Základ pro ostrov tvoří kopeček slaneho těsta, do kterého děti zapichují větvičky, kamínky (které cestou do herny nasbíraly) a větší mušličky. Slané těsto necháme potom vyschnout například na topení.

Zhodnocení výtvarné činnosti: Každý k práci s těstem přistupuje jinak. Někdo dlouho přemýšlí než si vybere vhodný předmět a zabodne jej. Někdo se snaží „zapíchnout“ co nejvíc věcí v krátkém časovém úseku. Někdo zdobí jen tak lehce, spíše předměty na těsto pokládá. Jiní zas (a není jich málo) se snaží kamínky či šišku zapíchnout, co nejhlouběji. Jakoby chtěli předmět v těstu schovat. Pro tuto práci platí

přímá úměra, čím více těsta a dalšího materiálu, tím delší práce s ním. Většina dětí je touto činností přímo fascinovaná. Následně jsou pak velmi hrdé na svá dílka.

Závěr

Z charakteristiky arteterapie a artefiletiky vyplývá (byť jsou zaměřené na jinou cílovou skupinu), že výtvarné tvoření může pozitivně ovlivňovat osobnost člověka, umožňuje vyjádření a následně uvolnění vlastních emocí. Vždyť právě cíle arteterapie, jakými jsou například rozvoj fantazie, poznávání vlastních možností, uvolnění, sebezpožívání, pozitivní sebehodnocení, vnímání a přijetí jiných lidí, zapojení se do skupiny, lze aplikovat i na batolata. Jsou to cíle, které může zcela nenásilně a přirozeně naplňovat i výtvarná výchova respektující individualitu osobnosti a specifika batolecího věku.

Z poznatků vývojové psychologie vyplývá, že děti se rády věnují činnostem, které jsou pro ně něčím nové, zajímavé. Velkou úlohu pro rozvoj emoční oblasti má také hmatová zkušenost. Novost, zajímavost a hmatovou zkušenost a mnoho dalšího nabízí právě výtvarné tvoření. Pro batolecí věk je typické střídání emocí, na frustraci dítě reaguje vztekem a hněvem. Potřebné uvolnění může přinést zase výtvarné tvoření. Výtvarná činnost je ve své podstatě tvořivou hrou podněcující spontánní chování a vnitřní energii. Navíc svým způsobem naplňuje i potřebu paralelní hry, batole touží být ve společnosti ostatních dětí, ale zároveň si chce ponechat prostor pro vlastní nerušenou činnost.

Na základě informací získaných z literatury a na základě zkušeností a poznatků z vlastní praxe, jsem přesvědčena o tom, že výtvarná výchova může pozitivně ovlivnit vývoj jedince a to již v batolecím věku.

Většina rodičů nabízí dětem podněty z různých oblastí (četba knížek, prohlížení obrázků, zpěv, napodobivé hry apod.). Bohužel výtvarným činnostem bývá věnována menší pozornost. Důvodem může být podceňování této oblasti, ale také obava z ušpinění nebo poškození vybavení bytu či domu. V této práci jsem se však na výtvarnou výchovu zaměřila. Z pohledu dospělých se dětské kresby mohou jevit jako nesmyslné čmáranice, přičemž se zapomíná na to, že zcela nenahraditelný je samotný zážitek z tvorby. Právě na batolatech je vidět jak vlastní tvorbu prožívají, jak se i neklidné děti uvolní a soustředí se na vlastní práci. Díky práci s různými materiály poznávají věci kolem sebe a jejich vlastnosti. Zcela přirozeně zkoumají možnosti jednotlivých výtvarných technik (málokdy se spokojí s daným postupem – hledají

svůj vlastní). Utváří si tak vlastní zkušenosti. Poznávají, co je pro ně příjemné a co méně.

V současnosti mají rodiče malých dětí možnost vybírat si z široké nabídky zájmových aktivit, které mohou ovlivňovat či nasměrovat další vývoj. Nejčastěji se programy zaměřují na pohybové aktivity (plavání, cvičení). V nabídce lze také najít výtvarné i hudební programy. Jako nejvhodnější se však jeví kombinované programy, které se snaží o všestranný rozvoj dítěte. Při zájmových aktivitách jde v první řadě o to, aby rodiče a děti trávili zajímavě a plnohodnotně společný čas. Společné zážitky posilují vzájemné porozumění a citové pouto mezi rodičem a dítětem. Mezi další přednosti těchto programů patří setkávání s dalšími dětmi a rodiči, navazování kontaktů, rozvoj komunikace, získávání zkušeností například při řešení konfliktů s vrstevníky apod. Rodiče získávají také nové podněty a inspiraci pro trávení volného času. Mimo to děti získávají zkušenost s organizovaným programem, což potom mohou zúročit při nástupu do Mateřské školky.

Z uvedených poznatků vyplývá, že umění má své opodstatnění i u velmi malých dětí. Vývoj je jednoduše uměním ovlivňován, byť v počátcích těmi nejjednoduššími formami. Při vlastní výtvarné tvorbě (která je v podstatě experimentem), získávají nové podněty, nové zkušenosti, zlepšují motoriku a zažívají citové uspokojení. Domnívám se tedy, že výtvarná tvorba je svým významem srovnatelná s dětskou hrou.

Resumé

V bakalářské práci jsem se zaměřila na možnost ovlivnění vývoje dětí batolecího věku výtvarnou výchovou.

V teoretické části jsem se pokusila charakterizovat arteterapii a artefiletiku, jako obory zabývajícími se ovlivňováním lidské psychiky pomocí výtvarného umění. Zabývala jsem se psychologickou charakteristikou batolat, kam jsem zahrнула poznávací procesy, emoční a sociální vývoj batolat. Jednu z kapitol jsem věnovala vlivu umění na vývoj dětí a to ve dvou rovinách. Pomocí vnímání estetických zážitků, ale také reprodukcí nebo vytvářením přiměřených forem umění.

V praktické části jsem využila zkušenosti ze své řízené praxe v zařízení zaměřeném na práci s batolaty a jejich rodiči. V této části jsem popsala různé možnosti výtvarné práce s dětmi v batolecím věku.

V závěru bakalářské práce jsem vyhodnotila možnost ovlivnění zdravého vývoje dětí výtvarnou výchovou.

Anotace

V bakalářské práci jsem se zaměřila na možnost ovlivnění vývoje dětí batolecího věku výtvarnou výchovou. V šesti kapitolách se postupně zabývám arteterapií, psychologickou charakteristikou batolat, vlivem umění na vývoj dětí a praktickou činností s dětmi v batolecím věku. Cílem bakalářské práce je ukázat jak teoretické tak i praktické způsoby využití výtvarné výchovy pro rozvoj dětí.

Klíčová slova

Batole, výtvarná výchova, arteterapie

Annotation

I focused my bachelor theses on the possibility of influencing the development of toddlers through visual arts. Six chapters deals with art therapy, psychological characteristics of infants, the influence of art on children's development and practical work with children in the toddler age. Aim of this paper to present both theoretical as well as practical ways to use visual arts for children development.

Keywords

Toddler, visual arts, artetherapy

Literatura

Caseová, C., Dalleyová, T., *Arteterapie s dětmi*, Portál, Praha 1995, ISBN 80-7178-065-0

Davido, R., *Kresba jako nástroj poznání dítěte*, Portál, Praha 2001, ISBN 978-80-7367-415-1

Dittrichová, J., *Chování dítěte raného věku a rodičovská péče*, Grada Publishing, Praha 2004, ISBN 80-247-0399-8

Kohlová, M., F., *Výtvarné činnosti pro malé děti*, Portál, Praha 2004, ISBN 80-7178-891-0

Matějček, Z., *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*, Grada Publishing, Praha 2005, ISBN 80-247-0870-1

Mišurcová, V., Severová, M., *Děti, hry a umění*, ISV – nakladatelství, Praha 1997, ISBN 80-85866-18-8

Shrader, V., V., A., *Tvoříme z obrázků našich dětí*, Portál, Praha 2006, ISBN 80-7367-130-1

Smékal, V., Macek, P., *Utváření a vývoj osobnosti: psychologické, sociální a pedagogické aspekty*, Barrister & Principal, Brno 2002, ISBN 80-85947-83-8

Slavík, J., *Současná arteterapie v České republice a zahraničí*, UK, Praha 2000, ISBN 80-7290-004-8

Slavíková, V., Slavík, J., *Výtvarné čarování*, UK PDF, Praha 2000, ISBN 80-7290-016-1

Šicková-Fabrici, J., *Základy arteterapie*, Portál, Praha 2002, ISBN 80-7178-616-0

Šulová, L., *Raný psychický vývoj dítěte*, Karolinum, Praha 2004, ISBN 80-246-0877-4

Uždil, J., *Čáry, klikyháky, paňáci a auta*, Portál, Praha 2002, ISBN 80-7178-599-7

Vágnerová, M., *Vývojová psychologie*, Karolinum, Praha 2005, ISBN 80-246-0956-8

Příloha

Obrázek 1 - Společné přivítání se „Žabkou“

Obrázek 2 – Motivační příběh – pohádka

Obrázek 3 – Pohybové hry s rodiči

Obrázek 4 – Samostatné pohybové hry

Obrázek 5 – Překážková dráha

Obrázek 6 – Malování prstovými barvami

Obrázek 7 – Koláž

Obrázek 8 – Práce s modelovacím těstem a těstovinami

